

WILLEM VAN LEUSDEN: 'IN UTRECHT ZIT NERGENS SCHOT IN'

In het vorige nummer van KiU heeft Henc van Maarsseveen een en ander gezegd over een tekort aan ateliers (kietelhokken). Vroeger was dat anders. Toen Willem van Leusden omstreeks 1910 naar Maarssen verhuisde, stonden daar heel wat mooie huizen te koop. Hij kocht een villa tegenover het Raadhuis, even buiten het eigenlijke dorp, waaruit hij nooit meer is weggegaan. Nog steeds staat het huis helemaal vrij tussen al dat schoons van de Vechtstreek, voorlopig onbedreigd door de verschrikking van de opdringende kippenhok-woningen. In 1886 werd Willem van Leusden in Utrecht geboren. Hij doorliep de Academies in Den Haag en Amsterdam. Op de laatste kreeg hij les van de graficus Dupont, een naam die jammer genoeg praktisch is vergeten. Na de Academie ontving hij gedurende drie jaar de Koninklijke subsidie voor jonge schilders. Die subsidie bedroeg twaalfhonderd gulden, een niet gering bedrag in die tijd. Hij besloot te gaan reizen. In Noord-Frankrijk ontstonden zijn etsen van Kathedralen (o.a. die van Amiens). 'Ik heb geluk gehad met die subsidie,' zegt hij. 'Als je van de Academie afkwam, stond je op straat. Je hing helemaal af van de kunsthandel. Maar de kunsthandel kneep je uit. Dat is trouwens nog zo. Ik heb onlangs geëxposeerd in Galerie Mokum. Ik heb er voor duizend gulden verkocht. En wat kreeg ik in handen? Eén gulden acht en vijftig. Dat komt dan door allerlei onkosten die je achteraf toch niet kan controleren. Ik had heel lang niet in Amsterdam geëxposeerd, maar op deze manier heb je er toch geen plezier in.'

We raken aan de praat over Utrecht, het Museum, Kunstliefde, Engelman, juffrouw Houtzager, de gemeente. Van Leusden noemt zijn voorkeuren en antipathieën. 'In Utrecht mislukt altijd alles,' zegt hij somber. 'Omstreeks 1930 had ik een cursus die hoofdzakelijk gericht was op de kunstnijverheid. Ik begon met drie leerlingen. Na korte tijd waren het er zeventig. Het was leuk werken met allerlei slag mensen. Noem maar wat, er kwamen ook huisschilders. We zagen er al een goeie kunstnijverheidsschool uit groeien. Met Rietveld ben ik toen

naar het stadhuis gegaan om vergunning aan te vragen. Na drie minuten stonden we weer op straat. Maar wat wordt wel gesteund? De Vrije Academie. Engelman was er razend over. De sporen van die slechte opleiding zijn duidelijk te zien in het werk van de jonge mensen die in Kunstliefde komen.'

Van Leusden heeft Rietveld aan zijn eerste opdracht geholpen: het inrichten van de werkkamer van de dokter in Maarssen. Later is alles weer afgebroken, een doem die op meer werkstukken van Rietveld schijnt te rusten. Met Rietveld maakte Van Leusden aanvankelijk deel uit van de Stijlgroep. Op een tentoonstelling in een Parijse galerie was Van Leusden vertegenwoordigd met maquettes (de enige die bewaard is gebleven, een groot villa-achtig gebouw dat hij graag gerealiseerd had willen zien aan de Loosrechtse plassen staat, een beetje stoffig, in zijn atelier) en tekeningen van huizen. In die tijd kwam Kurt Schwitters nog al eens overwaaien. 'Hij was een buitengewoon geestig man. Van Doesburg had geloof ik het meeste contact met hem. Zelf heb ik hem niet zo goed gekend. Ik heb trouwens maar een paar jaar met de groep meegedaan. Verder ben ik altijd alleen bezig geweest.'

De belangstelling voor, zoals hij het noemt, 'de ruimtelijkheid in het vlak' heeft hem nooit losgelaten. Na een kubistische periode tekent hij aan het eind van de twintiger jaren voornamelijk constructies van vlakken en lijnen die in zijn latere surrealistische werken plotseling weer zullen opduiken.

De overgang naar het surrealisme vond plaats in 1930, onder meer na kennismaking met het werk van Dali. 'In Utrecht is toen een vrij sterke surrealistische school ontstaan met Moesman en Wagenaar. Het Museum heeft nooit de minste belangstelling getoond. Het had van die groep makkelijk werk kunnen kopen. Maar nee, in Utrecht is zoiets ondenkbaar. Nu die nieuwe vleugel van Rietveld aan het museum wordt gebouwd zou daar toch eigenlijk een zaaltje moeten worden ingeruimd voor de utrechtse surrealisten. Die naakte juffrouw op de fiets van Moesman heeft er mogen hangen. Dat was al heel wat. Op 't ogenblik willen ze het zelfs kopen. Maar nu wil Moesman niet meer.'

Wagenaar, Moesman en Van Leusden hebben een tentoonstelling gehad in Parijs. 'Het was een succes', zegt Van Leusden, 'maar niet financieel natuurlijk.'

In 1935 verschijnt bij de uitgeverij Contact een beschouwing over het surrealistische werk van Van Leusden van de hand van de duitse dichter en criticus Wolfgang Cordan. Tot wat voor literaire wartaal het surrealisme blijkbaar kan inspireren blijkt uit dit geschrift. 'Treden wij dan van Leusden's nachtwereld binnen. Daar doemen in schemerlicht blauw-wazige droomgebergten op, door welken, slang-gewijs, diep en ver een vloed zich kronkelt. In het duistere landschap verzonken, rust hier het gele lijf van een ontzielde vrouw; doch bont, afzichtelijk gevlekt, spreidt een giftige orchidee haar blaren over berg, lijf en verren vloed. Hier vinden wij een reusachtig oog, afgrijselijk opengesperd. Glazig staart het op de ontblote vrouwenborst, waarop zich donker en dreigend een mannenhand gaat leggen, maar uit de tepel vloeit iets zwarts. Is het bloed?' Steeds dieper daalt de schrijver in deze hel neer tot hij het niet meer uit kan houden: 'Weg van hier! Dit is de chaos. Zij dreigt ons te verzwelgen, want nog weten wij niet hoe haar te beheersen. We rukken ons los. Opnieuw stijgen wij omhoog.' Enzovoorts. Wat schrijven betreft brengt Van Leusden zelf het er heel wat beter af. Dat bewijst hij met zijn in 1960 bij Bruna verschenen grafisch-technische verklaring van de etsen

van Hercules Seghers. Het is het resultaat van jarenlang spuurwerk naar Seghers' werkwijze. 'Ik vond het als jongen al een geweldige vent. Over zijn procédé zijn de meest waanzinnige theorieën opgesteld. Toen ik het gevonden had, heb ik het zeven jaar onder me gehouden.' Om zijn ontdekking te kunnen bewijzen ging hij etsen van Seghers kopiëren, die hij toonde aan deskundigen van het Rijksmuseum. Er ontstond een soort paniek. Had men met een tweede Van Meergeren te doen? 'Ze vroegen aan me: kunt u dit drukken? Ik zei: ja, wanneer wilt u het hebben, overmorgen?'

Het meest karakteristieke kenmerk van Seghers etsen is de nerveuze en in dikte zeer gedifferentieerde lijnvoering. Bij het gangbare etsprocédé waarbij met een naald in de waslaag wordt gekrast die op de plaat is aangebracht, is nauwelijks variatie te brengen in de lijndikte. In grote trekken komt het procédé van Seghers hierop neer: met een pen en oostindische inkt waarin suiker is opgelost wordt direkt op de plaat getekend. Daaroverheen wordt een dun laagje asfalt aangebracht. Daarna wordt de plaat ondergedompeld in heet water, zodat de suiker door het asfalt heentrekt, het openbreekt. Daarna wordt de plaat bestrooid met harspoeder dat door verwarming smelt en zich vastzet. Dan pas onderdompeling in zuur.

'Het is allemaal zo volstrekt logisch. Ik kan me Seghers niet meer indenken zonder die techniek. Hij had hem nodig. Het geeft me natuurlijk veel voldoening dat ik het geheim na driehonderdvijftig jaar heb opgelost. Geen enkele nederlandse graficus heeft er op gereageerd. Het wordt doodgezwegen. Nee, dat is niet helemaal waar. Bieruma Oosting heeft me erover gesproken.'

WILLEM VAN MALSEN